

ויטלא ארזי

שימון צחיה וקודר: הומור, ריאליה ואקטואליה בעקבות מסע תענוגות לארץ הקודש של מרק טוויין

ראשי פרקים

- א. מסע התענוגות של ה"קוויקר סיטי" ופרסום הספר The Innocents Abroad (התמימים בחו"ל)
- ב. תרגום הספר לעברית – "מסע התענוגות בארץ הקודש": עיתוי ואידאולוגיה
- ג. המדבר: היסטוריה, גאוגרפיה ואידאולוגיה
- ד. הגרסה העברית מול הטקסט המקורי – סגנונו של טוויין
- ה. דיכטומיה: הקול הנשגב מול הקול האירוני – הדי ההיסטוריה

מאמר זה מתייחס לסירורו של העיתונאי, ההומוריסט והסופר האמריקאי סמואל לנגהורן קלמנס, הידוע יותר בכינויו מרק טוויין, בארץ ישראל בשנת 1867. סירור זה ממשיך לעורר עניין ופולמוס כ-140 שנה לאחר פרסומו. יהודים ופולסטינים, ציונים מימין ומשמאל, פוסט ציונים ואנטי ציונים מרבים לצטט את תיאוריו בהקשר לחזון הציוני של הפרחת השממה, ויש המוצאים עניין אקטואלי אף בשחזור מסעו לארץ ישראל.¹ אולם ניכוס תיאוריו של טוויין לטיעונים אידיאולוגיים משני צדי הוויכוח הישראלי-פלשתיני מאופיין בדרך כלל בחוסר התייחסות למגמה הכללית של הספר ולקהל היעד אליו נכתב. יתרה מזו, הניכוס מאופיין בחוסר התייחסות ואף בהתעלמות מהעובדה שמסעו של טוויין לארץ הוא חלק מצומצם ממסע ארוך יותר שערך, ושאותו פרסם. עיון בתיאורי ארץ ישראל של טוויין בהקשר למארג הרחב של ספרו המקורי שופך אור על התייחסותו לארץ ישראל, על יחסו לדמות הארכיטיפית של היהודי הנודד ועל השיח הבין תרבותי שהוא מבקש לנהל.

1 כד למשל ציפר, ב, עמ' 14–20.

א. מסע התענוגות של ה"קוויקר סיטי" ופרסום הספר The Innocents Abroad (התמימים בחו"ל)

השמונה ביוני 1867 הוא תאריך היסטורי בתולדות הספנות והתיירות. ספינת הקיטור "קוויקר סיטי" הפליגה מניו יורק ופניה מזרחה. הייתה זו הפלגה עממית-מסחרית, או במילים אחרות "טיול מאורגן" ראשון אל מעבר לאוקיאנוס האטלנטי. עם סיום מלחמת האזרחים (1865) החלו האמריקאים לצאת למסעות ארוכים לאירופה ולמזרח, ועל סיפון ה"קוויקר סיטי" התקבצה חבורת נוסעים בעלי ממון, שיצאו לטיול בהתלהבות שלאחר סיום המלחמה, כדי לטעום את פלאי התרבות האירופאית, לספוג מאויר ארץ הקודש, לינוק ממקורות האמונה הנוצריים וגם לקנות לצורכי ביתם כל מזכרת הניתנת לרכישה. אחד ממוקדי המשיכה לנסיעה זו הייתה התערוכה הגדולה בפאריז ב-1867 ומארגני ההפלגה השכילו לנצל את העניין בתערוכה ולתכנן הפלגה ארוכה.² כך כלל מסלול הספינה את אירופה, תורכיה, מצרים, רוסיה, ברמודה וכמובן ארץ הקודש.

אל קבוצה זו, התלווה העיתונאי מרק טוויין, שלימים יתפרסם כמחברם של הקלאסיקות תום סויר והרפתקאותיו של הקלברי פין. טוויין, רווק צעיר בן שלושים ואחד, נשלח על ידי העיתון Alta California שיצא בסן פרנסיסקו. בתמורה ל-\$1250 ששילם העיתון עבור מסעו של טוויין, התחייב זה לשלוח 50 מאמרים המתארים את מהלך ההפלגה ואת קורות המסע.

הפלגה זו הייתה נקודת מפנה בתולדות התיירות לארץ ישראל, שכן לראשונה קבוצת המטיילים לא הייתה חבורה סלקטיבית של צליינים או אינטלקטואלים אלא אוסף של אמריקנים עשירים, מקצתם חסרי השכלה ורקע דתי, שראו את הנסיעה כמין "מסע תענוגות". המכנה המשותף העיקרי ביניהם היה המשאבים הכספיים שעמדו לרשותם למימונה. כדי למשוך את האוכלוסייה המועדפת למסע צירפו המארגנים רשימת "ידוענים" בני התקופה. כך למשל הובטח כי "הגנרל המהולל שרמן" יצטרף למשלחת, וכן הכומר הנרי וורד ביצ'ר, "אלא שבגלל תפקידו החשובים והבלתי צפויים נאלץ לוותר על הרעיון". יחד עמם מזכיר טוויין ש"שחקנית פופולארית נרשמה בספרי האנייה, אולם אירע דבר מה ונבצר ממנה להפליג, וכך נותרנו ללא בעל שם אחד!"³. דהיינו, הן הכומר הן השחקנית נעדרים בסופו של דבר מהמסע, והעובדה שטוויין כורך

2. Ganzel, D., עמ' 2. על ההתייחסויות האידיאולוגיות, ראו בהרחבה בהמשך.

3. טוויין, מ', עמ' 10. המובאות הבאות מהספר מתייחסות למהדורה זו.

אותם יחד מלמדת לדעתי על האופן שבו יש לקרוא את הספר. על כך נרחיב בהמשך.

טוויין שלח לעיתון 51 Alta מאמרים והם הופיעו בעיתון בחודשים אוגוסט 1867 עד ינואר 1868 תחת הכותרת:

"The Holy Land Excursion. Letter from 'Mark Twain.' Special Traveling Correspondent of the Alta."⁴

מכתבים אלו, יחד עם מכתבים נוספים שפורסמו בעיתוני ניו יורק, הטריבון וההרלד, היוו את הבסיס לספר עב כרס (651 עמודים כולל איורים) שפרסם טוויין שנתיים לאחר מכן (1869), ושנקרא באנגלית "The Innocents Abroad; or, the New Pilgrims' Progress" (ובעברית: התמימים בחו"ל, או מסעות הצליינים החדשים). הספר מספר את חוויותיו ואת חוויות חבריו למסע, המכונים בספר "צליינים" (pilgrims). כינוי זה הוא רב משמעות לקורא האמריקאי בן המאה התשע עשרה שכן יש בו הפניה מורכבת: ספרותית, דתית-אוניברסאלית ולאומית-תרבותית-היסטורית. בהקשר הספרותי, כותרת המשנה של הספר The New Pilgrims' Progress, מרמזת לספרו האלגורי הידוע The Pilgrim's Progress (התקדמותו של הצליין) של הסופר ג'והן בניין (John Bunyan) בן המאה השבע עשרה. ספר זה עוסק במסעו הרוחני של האדם במהלך חייו. עמיתיו למסע של טוויין מהווים אנטיטזה מוחלטת לרעיונותיו של בניין. בהיבט האוניברסאלי צליין הוא זה המקיים מסע דתי של עלייה לרגל למקומות הקדושים, ואף בהיבט זה אין טיילו של טוויין אלא חיקוי עלוב לצליינים ה"היסטוריים". ואילו במובן הלאומי-תרבותי ובזיכרון הלאומי האמריקאי השימוש במינוח pilgrims יוצר אצל הקורא המקומי זיקה מיידית בין הטיילים בספרו של טוויין לאבות האומה, ה-pilgrims של מושבות המייסדים בפלימות', דור המיי-פלאור (1620).⁵ הכינוי הדואלי של הטיילים

4 בחודשים יוני-נובמבר 1867, חודשי המסע של הקוויקר סיטי, כתב טוויין מכתבים לעיתון ובהם הרשמים מהסיוור. ה-Alta פרסם 51 ממכתביו של טוויין בין 2 לאוגוסט 1867 ל-8 בינואר 1868. הדיווחים המקוריים קובצו ב-McKeithan D. M. בספר הערוך של המסע The Innocents Abroad, הושמטו מספר קטעים מהמכתבים המקוריים. המקורות שהושמטו זמינים באינטרנט במאגר האלקטרוני של ספריית אוניברסיטת וירג'יניה: Twain, M. "Letters"

5 להרחבה ראו Langdon, D.G. ו-Stratton, E. A. מונח pilgrim וחגיגות חג ההודיה הקשורות עמו מהווה עד היום מרכיב מרכזי בתודעה הלאומית-חינוכית האמריקאית. ראו למשל ספר לבני הנעורים שפורסם לאחרונה Tracy, K. מושג ה"צליין" בהקשר התרבותי-היסטורי אמריקאי נבלע קמעה בתרגום לעברית של pilgrims ל-"עולי רגל".

כצליינים הן כמטפורה דתית הן כרמז לזיכרון הלאומי הוא בעייתי ופרדוקסאלי, מכיוון שאת המסע כולו מכנה טוויין "מסע תענוגות". במשחק לשון אירוני זה כבר רומז טוויין לקורא שהומור ורצינות משולבים בספר לכל אורכו.

הספר זכה להצלחה ולפופולריות רבה ועיתוני ארה"ב מאותה תקופה גדושים בביקורות ובסקירות נלהבות על אודותיו. בולטת במיוחד התפעמות מהאותנטיות של התיאורים, מהעובדה שטוויין הגיע לכל האתרים בעיניים "אמריקאיות פתוחות", ללא אשליות, כשהוא משוחרר מכבלי תיאוריהם של טיילים קודמים.⁶ לדוגמה ראוי להזכיר את הגנרל גראנט, גיבור מלחמת האזרחים האמריקאית, ולימים נשיאה השמונה עשרה של ארה"ב, שסייר בירושלים ובארץ בשנים 1877–1879 והוא מתעד כיצד ספרו של טוויין ליווה אותו לאורך כל הסיור.⁷ עד היום נחשב הספר אחד מספרי המסע הטובים ביותר. הוא כלל במקור 61 פרקים ועוד פרק סיום (conclusion), כאשר כשלושת רבעי הספר המקורי מתעדים את המסע באירופה, בתורכיה, במצרים, באיים האזוריים ועוד, ואילו תיאור המסע לארץ מתחיל בספר המקורי בפרק 45 (ראו מפת המסע – נספח).

ב. תרגום הספר לעברית – "מסע התענוגות בארץ הקודש": עיתוי ואידאולוגיה

ב-1972 תורגם הספר לראשונה לעברית, ויצא לאור בהוצאת אברהם לוינסון, אולם הוא לא תורגם בשלמותו. לוינסון השמיט חלקים ניכרים מהספר המקורי ותרגומו כלל את הפרקים הנוגעים לארץ ולסיור לדמשק וללבנון, להם הוסיף את פרק המבוא ופרק הסיום המקוריים. לוינסון הוציא לאור גרסה מתורגמת וערוכה זו תחת השם מסע תענוגות לארץ הקודש.

סמיכות ההפקה של התרגום הראשון של הספר למלחמת ששת הימים אינה מקרית. אברהם לוינסון כותב בהקדמה למהדורה הראשונה של הספר: "הגיעה שנת 1967 (בדיוק מאה שנים לאחר שמרק טוויין ערך את מסע התענוגות או מסע הלוויה לארץ הקודש). ירושלים נתאחדה כעיר שלימה בארץ שלימה [...] הציונות התוקפנית ניצחה את השממה המכוערת, הסירה את הקדרות והביאה

6 ראו למשל ביקורת (לא חתומה) בעיתון Boston או Buffalo Express 1869, October 16 "Daily Evening Transcript ["Tom Folio"] 1869: December 15," שני המקורות זמינים במאגר האלקטרוני של אוניברסיטת וירג'יניה .

7 Obenzinger H., עמ' 161–162.

חיוך".⁸ בשנת 1999 יצא הספר לאור בהוצאת אריאל, במהדורה פקסימילית מחודשת ותחת אותו שם.

ג. המדבר: היסטוריה, גאוגרפיה ואידאולוגיה

במהלך השנים מאז תורגם הספר לעברית הוא נחשב, יחד עם ספרי טיילים אחרים, מקור היסטורי חשוב, ראוי ומהימן לתיאור ארץ ישראל במחצית השנייה של המאה התשע עשרה.⁹ כך למשל בספרם של שפנייר ורוזנסון מתייחס שפנייר לתיאוריו של מרק טוויין כדוגמה לטיילים המוצאים בארץ ישראל משהו לא ידוע, עזובה ושימון.¹⁰

אחד הקטעים המפורסמים בספר, בגרסתו העברית, הוא קטע שמרבים לצטטו או להתייחס אליו:

מכל הארצות הנודעות בנופן המכוער, חושבני שזו ראויה לכתר האליפות. הגבעות קירחות ודההות וחזותן עלובה. העמקים הם מדבריות מכוערות שבשוליהם צמחייה דלה עטויית עצב ויגון. ים-המוות וים-הגליל נמים בלב מרחב של גבע ומישור שבו אין מבטך נתקל בשום גוון נעים, בשום עצם מרתק, בשום נוף רך וחזוי בערפל ארגמן, או מנומר בצללי עננים. כל קו הוא גס וכל תו הוא חד, אין פרספקטיבה – המרחק אינו מחולל כאן את קסמיו. זוהי ארץ שממון, חוסר תוחלת ושברון לב (עמ' 162).

תיאורי הנופים שראה מרק טוויין, ובמיוחד תיאורי העזובה והשימון, נתפסו בידי רבים כמוטיב המרכזי בספר. היבט אחד על המדבר הוא ההיבט הריאליסטי: המדבר המתואר נתפס כמדבר גיאוגרפי-חקלאי, אתגר להפרכת השממה. כך למשל אי טל מהמרכז לחקר המדבר באוניברסיטת בן גוריון, הרצה באוניברסיטת ייל בנושאי איכות הסביבה והפרחת השממה, וברקע להרצאתו מובאים תיאורי המדבר של טוויין.¹¹

ההיבט השני הוא ההיבט ההיסטורי המהווה תשתית לדיון אידאולוגי בצדקת הציונות. אנשי רוח רבים, אנשי חינוך ורבנים מקרב הציונות הדתית, מוצאים בספר מקור לאמירה אידאולוגית בשבח תנועת ההתיישבות הציונית. בהיבט זה מרחיב המדבר הפיזי את משמעותו והופך לסמל לארץ הבלתי

8 אברהם לוינסון, "הקדמה למהדורה הראשונה", (תשל"ב) בתוך טוויין, מ', עמ' 5-6.

9 רוזובסקי, נ', עמ' 358-364 (ושם ספרות נוספת). וילנאי, ז', טור' 338-343.

10 שפנייר, י' ורוזנסון, י', עמ' 10-27 (ההתייחסות לטוויין בעמ' 11).

11 בהרצאת קולוקוויום באוניברסיטת ייל, Tal A., ראו גם טל, א', עמ' 54.

מיושבת, "הישימון הצחיח" והשומם, שהיא ארץ ישראל בשלהי המאה התשע עשרה בטרם פרוץ הציונות. כך למשל מפרסם זאב גלילי בטורו "היגיון בשיגעון" מאמר הנושא את הכותרת "המפה הגדולה של הארץ הריקה".¹² מאמר זה מתייחס למפה שהוכנה על ידי משלחת חוקרים בריטיים, שערכה סקר בארץ ישראל בין השנים 1871–1878. קנה המידה של המפה הוא אחד ל-63,000, ובאמצעותה ניתן להוכיח (במיוחד לאור קנה המידה הקטן שלה) את שיממונה של הארץ לפני העלייה הראשונה. גלילי מבהיר: "טוויין היה כאן בשנת 1867, חמש עשרה שנים לפני העלייה הראשונה. את התרשמותו תיאר בספר, במילים הבאות: 'ארץ שממה שאדמתה עשירה למדי אלא שכולה עולה שמיר ושית, מרחב דומם ואבל', והוא מסכם: 'המפה משקפת בצורה קרטוגראפית מה שמארק טוויין תאר בצורה ספרותית: ארץ שממה וצייה, ריקה מאדם'.¹³

שבועיים לאחר פרסום מאמר זה, מפנים קוראים את תשומת לבו של גלילי לאתר אינטרנט המכיל תצלומים מהתקופה המאששים את המסקנות העולות מעיון באותה מפה שעליה כתב במאמרו הראשון. ואכן גלילי מפרסם בטורו הנ"ל מאמר נוסף תחת הכותרת "אוצר התצלומים של Palestine הריקה". מאמר זה מאפשר לכותבו להידרש שוב לספרו של טוויין: "באתר זה הרבה דברים טובים, אך עיקר חשיבותו באוצר התצלומים שלו. התצלומים האלה מאשרים את דבריו של מארק טוויין ('ארץ ישראל יושבת בשק ואפר, מרחף עליה כישוף של קללה ששרפה את שדותיה'), ארץ של דרכי עפר שוממות ומאובקות, מישורים גבהות והרים צחיחים, ריקים מאדם ומצלי".¹⁴

הרחבת השימוש בטקסט של טוויין ממסמך היסטורי לעמדה חינוכית-אידאולוגית הכוללת אזכור פוליטי ספציפי לסמיכות בין תרגום הספר לעברית ומלחמת ששת הימים, ניתן למצוא במאמרו של חנן פורת "הדור האחרון". במאמר זה מנתח פורת את הפסוקים בפרשת ניצבים (דברים כט, כא–כג), המתארים את "החורבן הטוטאלי אשר יפקוד את הארץ עם הפרת הברית" ומאיר את עינינו:

ציון נורא זה של ארץ ישראל העומדת חרבה כ'מהפכת סדום ועמורה' עלול להיראות במבט ראשון כ'תיאור ספרותי' מופרז [...] אך הנה באים תיאוריהם של נוסעים רבים, אשר סיירו בארץ ישראל [...] ומלמדים כי

12 גלילי, ז', "המפה הגדולה", עמ' 4–5.

13 שם.

14 גלילי, ז', אוצר התצלומים, עמ' 4–5.

אין דברי התורה מוגזמים כלל [...] לציון מיוחד ראויה עדותו של הסופר הנודע מרק טוויין, אשר סייר בארץ ישראל באביב תרכ"ז (1867) בדיוק מאה שנה לפני מלחמת ששת הימים [...]. לימים כינס מרק טוויין את כתבותיו לספר רחב יריעה הנושא את השם הציני: "מסע תענוגות לארץ הקודש"¹⁵.

שימוש חינוכי עקיף בספרו של טוויין נעשה בידי אנשי "מכון חלקת השדה" באלון מורה. למכון יש אתר אינטרנט מקיף, שמוצגות בו מטרותיו ופעילותו. בעמוד הפתיחה של האתר נאמר כי "מכון חלקת השדה שם לו למטרה לשלב עם ארץ ותורה, פשוטו כמשמעו ולא רק בסיסמא"¹⁶. והנה אחת הפעולות שנוקט המכון כדי להגשים מטרה זו היא לכלול באתר קישור היפרטקסט, המוביל את הגולש לספרו של טוויין בגרסתו המקורית באנגלית.¹⁷ בשונה מגלילי ומפורת שאינם מציינים כי "מסע תענוגות לארץ הקודש" הוא חלק מצומצם מספר רחב היקף, התמימים בחו"ל (והרי למעשה טוויין כלל לא כתב ספר בשם מסע תענוגות לארץ הקודש), הרי שבעלי האתר של מכון חלקת השדה מכירים את הטקסט המקורי, מציינים אותו בשמו המלא באנגלית, כולל כותרת המשנה, אך כוללים בהפניה רק אותם הפרקים מפרק 45 ואילך המתיחסים לביקור בארץ. הטקסט אינו מלווה בפרשנות, אך מקצתו מלווה בתמונות מוריקות של נופים בני זמננו ובני נוער המטיילים בנופים אלו. כך יכול הגולש האינטליגנטי להסיק בעצמו, כיצד עיון בתיאוריו של טוויין מסייע לחיזוק הקשר לארץ. תיאוריו של טוויין את הארץ הלא נושבת, את "המדבריות הריקים מאדם" a land without people, awaiting a " (ארץ ללא עם לעם ללא ארץ),¹⁸ ולכן נזעקים

15 פורת, ח'. ראו גם מאמרים נוספים ברוח זו. הפניות אלו המצוינות להלן, הן ברובן מתוך מאמרים תורניים קצרים המופצים בדוא"ל ובבתי הכנסת לציבור המזוהה בדרך כלל עם הציונות הדתית לגוניה. מאמרים אלו משקפים את השימוש שעושה מגזר ספציפי זה בתיאוריו של טוויין: הרב ברגמן, מ'; חקק, ה' ו-ב'; שחם, י'; הרב בן-נון, י' ורבים נוספים.

16 מכון חלקת השדה, אלון מורה, <http://www.shechem.org/machon/hcontent.html> (18 בפברואר 2007).

17 מכון חלקת השדה, Innocents Abroad: Mark Twain Visits Palestine in 1867, <http://www.shechem.org/machon/mtwain/index.html> (18 בפברואר 2007).

18 אמרה זו מיוחסת להרצל. כדאי להזכיר כי טוויין והרצל נפגשו בפריס ב-1894 כשהרצל סיקר את משפט דרייפוס. הרצל ראיין את טוויין וטוויין שקל להפוך את מחזהו של הרצל "הגטו החדש" להפקה בברודוויי, ראו Obensinger H.

האידיאלוגיים הפלסטיניים והאנטי ציוניים, לתקוף את טוויין ולהשתמש בספרו לטובת האג'נדה האנטי ציונית שאותה הם מובילים ולמען יצירת "נרטיב" פלסטיני חלופי.

דוגמה לכך ניתן למצוא בספר Equivocal Poetry: The Landscape of Palestine,¹⁹ שהוא אסופת מאמרים העוסקים בתיאורים גיאוגרפיים של ארץ ישראל והשימושים הפוליטיים שנעשו בהם. במאמר הראשון בספר מצטט אדוארד סעיד את הקטע שהובא למעלה ("מכל הארצות הנודעות בנופן המכוער, חושבני שזו ראוייה לכתר האליפות"), וטוען שעל הפלסטינים לדאוג לשינוי הדימוי הקשה של פלסטין כארץ חרבה, לפני עליית הציונות, ושחובתם לבנות לעצמם היסטוריה אחרת אם רצונם להשיג עצמאות. במאמר אחר תוקפת לין רוג'רס את ספרו של טוויין בשל הביקורת שהוא מעביר על השלטון המוסלמי בירושלים, וטוענת שתיאורים אלו נוצלו בידי הציונים להצדקת הכיבוש. בדומה לכך ניכרת השפעתו של טוויין על השיח הנוגע להצדקת הציונות ולשלילתה. הן אלן דרשוויץ מצד תומכי הציונות הן רדיקלים אנטי ציוניים ומכחישי שואה כנורמן פינקלשטיין ובני מוריס מצטטים את טוויין או מתעמתים עם הפרשנות הציונית לתיאוריו.²⁰

עמדת השמאל הפוסט-ציוני הישראלי מוצאת ביטוי מובהק בספרו של פרופ' חנן חבר אל החוף המקווה: הים בתרבות העברית ובספרות העברית המודרנית, שהתפרסם לאחרונה. בשונה מעמיתיו הפלסטיניים המציגים עמדה פוליטית גלויה בהתייחסותם לטקסט של טוויין, ספרו של חבר הוא מחקר ספרותי-אקדמי המנתח יצירות ספרותיות ציוניות העוסקות בים. אולם כבר במבוא לספר מציג חבר את עמדתו הביקורתית: הספר עוסק "בביקורת הנרטיב הציוני שהעמיד במרכזו את היבשה, כשבמקומו מוצעת כאן התבוננות מן השוליים הימיים אל המרכז היבשתי". דהיינו, חבר מבקש להפוך את העיסוק הציוני בטריטוריה, ביבשה, על פניו. הוא מבקש "להתבונן בסיפור הלאומיות היהודית המודרנית לא מנקודת המבט ההגמונית של הטריטוריה היבשתית, אלא דווקא

19 Abu-Lughod, et al. ובמיוחד מאמריהם של Said E. (עמ' 3-20), Rogers L. (עמ' 162-171).

20 Morris B, Dershowitz A. הוויכוח הלוהט שהתנהל בין דרשוויץ ופינקלשטיין בנוגע לטענות הפליאט שבהן הואשם דרשוויץ בעיתון The Nation, נסב בין היתר על האופן שבו צוטטו קטעים מ-Innocents Abroad של טוויין בספרו של דרשוויץ The Case for Israel, ראו נאומו של Dershowitz באוניברסיטת UCLA ב-21.10.2003.

מנקודת המבט השולית והמודחקת של הים". אין פלא אפוא, כי בהתייחסותו לתיאורי הכינרת של טוויין מסיק חבר כי טוויין מציג עמדה מפוכחת ואפילו צינית, הרואה בקדושת הכנרת סוג של המצאה אינטרסנטית. עם זאת ועל אף הנימה המלגלגת הוא מאמין לחלוטין כי מבעד לנוף המומצא מבצבץ ומתקיים הנוף האמיתי שהייצוגים הדתיים שלו, לסוגיהם השונים, הם כוזבים ואינטרסנטים [...] על פי מרק טוויין קדושת הכנרת מוצגת [...] לא רק כתכונה נוספת, מדומיינת, אלא כעימות בין המומצא לאמיתי, שהוא עימות בין הקודש האינטרסנטי לבין החול הטבעי, האמיתי לפי השקפתו.²¹

פרשנותו של חבר כי החול, דהיינו המציאות הגיאוגרפית המוחשית, היא מהותה האמיתית של הכינרת ומייצגת את השקפתו של טוויין איננה נתמכת על ידי הטקסט, שכן למרות שטוויין כפי שמעיר חבר אכן מבקר בציניות ובלגלוג את סיפורי המסע הנוצריים על אופן הצגתם את ארץ ישראל, הרי שמסקנתו הערכית המסכמת את התייחסותו לכינרת היא כי "ההסטוריה והאסוציאציות שלה הן עיקר חינה" (עמ' 86).²² בכך מבקש טוויין לחדד את השיח הבין תרבותי ארץ ישראל אמריקה, ועל כך נעמוד בהמשך.

ד. הגרסה העברית מול הטקסט המקורי: סגנונו של טוויין

מאמר זה אינו בא לערער על המציאות ההיסטורית שלפיה הארץ בזמן מסעו של טוויין ובמשך כל המאה התשע עשרה הייתה ברובה הגדול שוממה, מוזנחת ולא מעובדת. המציאות הגאו-היסטורית שאותה ראה טוויין אינה שונה ממה שראו טיילים, סיירים וצליינים אחרים שהגיעו לאזור מתחילת המאה התשע עשרה והתאכזבו למראה הארץ המדברית והשוממה, הסותרת את תיאורי התנ"ך האידיליים של "ארץ זבת חלב ודבש" שעליהם חונכו מילדות.²³ אולם מאמר זה מתפלמס עם הגישות המנכסות את הטקסט הספרותי לצורכי השיח הפוליטי, ומבקש להדגיש את הבעייתיות הנובעת מכך שהפרשנויות האידאולוגיות משני צדי הסכסוך הציוני-פלסטיני מציגות קריאה חמורת סבר ורצינית של הטקסט. ראייה כזו מתעלמת ממטרותיו של טוויין, מזניחה את הממד ההומוריסטי בטקסט ואת האירוניה בדיאלוג הבין תרבותי, אמריקה מול

21 חבר, ח' עמ' 7, 15, 47.

22 מעניין לציין כי עיונו של חבר מתייחס לתיאוריו של טוויין עד עמ' 85. דברי הסיכום של טוויין המופיעים בעמ' 86 אינם מוצאים ביטוי בפרשנותו של חבר.

23 ראו למשל Ben-Arieh Y. and Davis J. and Shadur J., וכן Shadur J.

ארץ הקודש, חדש מול ישן, שהוא מבקש לבטא. העמדת ספרו של טוויין בשורה אחת עם "ספרות מסעות" בת זמנו, סוגה ספרותית שטוויין עצמו יוצא חוצץ נגדה בספרו, מצמצמת ואף מעוותת את יצירתו. יתרה מזו, פרשנויות אידאולוגיות אלו חוטאות בכך שהן מתייחסות אך ורק לפרקים מהספר הנוגעים לביקור בארץ ומתעלמות מהמארג הספרותי השלם שהוא הספר "התמימים בחו"ל: או מסעות הצליינים החדשים". המבקשים לצייר תמונה "אובייקטיבית" של מצבה של הארץ במחצית השנייה של המאה התשע עשרה, מוטב היה לו היו מצטטים למשל מתיאורי הכומר הנרי בייקר טריסטראם, שביקר בארץ סמוך מאוד לביקורו של טוויין (1863-64), אשר תיאורו את הארץ השוממת הם תיאורו של מלומד²⁴ ולא את טוויין, שתיאורו תיאורי סופר סובייקטיביים ומטרותיו וחציו מופנים למחוזות אחרים.

לדעתו כדי להבין בפרספקטיבה הנכונה את תיאורו של טוויין באשר למצבה ההתיישבותי-גאוגרפי של הארץ, יש להתייחס לא רק לגרסה העברית של הספר שכאמור מכילה עשרים פרקים בלבד מהטקסט המקורי, אלא לעמוד על סגנונו של טוויין ועל מניעיו הגלויים והנסתרים בספרו המלא.

אבהיר את דבריי על ידי התייחסות לדרך שבה לשם השוואה מתוארים מקצת מהאתרים הקלאסיים באירופה, למשל ונציה או פריס.²⁵
ונציה ביום:

הגענו לוונציה בשמונה בערב, ונכנסנו לקרון מתים ששייך לגראנד הוטל אירופה. בכל אופן היה זה דומה לארון מתים יותר מאשר לכל דבר אחר, אם כי במילים יפות יותר נאמר שהייתה זו גונדולה. וזו הייתה הגונדולה הדו-קומתית של ונציה, סירה קסומה, שבימים רחוקים פרשים אצילים נהגו לבקע בה את מי התעלות המוארות באור הלבנה [...] ואילו הגונדולייר העליון, בבגדי משי צמודים, נגע בגיטרה, ופצח בשיר כפי שרק גונדולייר יודע [...] הגונדולה, סירת קאנו חבוטה, מוכתמת דיו וחלודה, שארון מתים שחור מודבק במרכזה, והגונדולייר, ילד רחוב, מלוכלך ויחף, שהחלק התחתון של התלבושת שלו ראוי שלא ייבחן במבט מדוקדק.²⁶

24 טריסטראם, ה"ב.

25 קטעים אלו לא תורגמו לעברית והתרגום המוצע להלן הוא תרגום חופשי שלי, מתוך Twain M, Innocents Abroad.

26 מתוך פרק 22 ב-The Innocents Abroad, תרגום ו"א.

התייחסותו של טוויין לוונציה היא מורכבת. מספר קטעים לאחר הקטע שהובא לעיל מתאר טוויין את ונציה בלילה, ואז זו ונציה אחרת לחלוטין – שטופה באור ירח, פואטית ורומנטית. על הדואליות בתיאוריו אעמוד בהמשך. או למשל תיאור של פריס:

ביקרנו בלובר והתבוננו בקילומטראז' של ציורים של האומנים הדגולים. כמה מהציורים היו יפים מאד, אך בד בבד, הם העידו כאלף עדים, על הרוח המתרפסת של הציירים הגדולים, כך שהיה זה תענוג קטן מאד להתבונן בהם. החנופה המבחילה לפטרונים בני אצולה, בלטה בעיני עשרת מונים מקסמי הצבע וההבעה, האמורים להימצא ביצירות אלו [...] יכול אני להבין הכרת תודה, אך סבור אני, שחלק מהאומנים הקצינו את הכרת התודה, והפכוה לפולחן אדם ממש. אולם אם יש ביכולתכם למצוא צידוק סביר לסגידה לבן אנוש, הבה ונסלח לרובנס וחבריו.²⁷ תיאור זה הסולד מההערצה המקובלת לאמנים הקלאסיים מיטיב לבטא את גישתו הנון קונפורמיסטית של טוויין לאתרים שבהם הוא מבקר, וניתן להסיק ממנו כי עצם חוויית המפגש עם אתר "קלאסי" משמשת קטליזאטור לציניות המופרזת לעתים המאפיינת את סגנון כתיבתו של טוויין.

נחזור לתיאורי ארץ ישראל, הכינרת והגליל:

ים-הגליל המהולל קטן מאגם טאהו [...] ואינו מגיע אלא לכדי שני שלישים מגודלו. אם ביופי אמורים הדברים, לא ניתן להשוות ים זה לאגם טאהו יותר משניתן להשוות קו אורך גיאוגרפי לקשת הענן. המים העכורים של הבריכה הזו לא ישוו ולא ידמו לצלילותם של מי טאהו. גבעות נמוכות קירחות אלה של סלעים וחול [...] לא תשתווינה לפסגות השגיאות העוטרות את טאהו כחומה.

אמנם טאהו אפוף בדידות [...] אולם אין זו בדידות הממלאה אותך שימון. אם בזאת חפצת בואה אל הגליל. המדבריות הללו הריקים מאדם, תלים דהויים אלה של שממה.²⁸

ולשם השוואה ראו את תיאורו של טוויין את אגם קומו בצפון איטליה: תמיד חשבתי שאגם קומו הוא אגן עצום של מים, כמו טאהו, מוקף על ידי הרים כבירים. ובכן האגם אכן תחום על ידי הרים עצומים, אך האגם עצמו אינו אגן. הוא עקום כמו כל פלג מים קטן, ורחבו רק כרבע עד שני

27 מתוך פרק 14 ב-The Innocents Abroad, תרגום ו"א.

28 עמ' 81.

שליש מרוחב המיססיסיפי [...] אמנם האגם צלול מאגמים רבים אחרים, אך מה עכורים מימיו אם נשווה אותם לשקיפות של אגם טאהו! [...] שם אפשר להעריך בדייקנות מרבית את משקלו של דג פורל בעומק 180 רגל [...] פעם כשדגתי באגם טאהו ראיתי דגים בעומק 84 רגל מכניסים את אפם לפיתיון, יכולתי אפילו להבחין כיצד הזימים שלהם נפתחים ונסגרים.²⁹

גם כאן התייחסותו של טוויין היא מורכבת. התיאור הלעגני של אגם קומו לא מונע מטוויין לשאת נאום נלהב ורומנטי על יפי הבתים, הגנים והחורשות, ולסיים במשפט "ניתן כמעט לחשוב שאגם קומו, הוא גן עדן יחיד של שלוה ורוגע". בדומה להיפוך שחל בהתבוננותו של טוויין באגם קומו בלילה, כך אף בתיאורי הכינרת. בלילה הוא יוצא החוצה שנית ונקודת מבטו מתהפכת: "מאז רשמתי את משפטי האחרונים ישבתי כחצי שעה מחוץ לאהל. הלילה הוא הזמן היפה לראות את הגליל. תחת שמי הכוכבים המאירים נקיייה הכינרת מכל כיעור" (עמ' 86).

מהשוואת הכינרת לאגם טאהו, כמו גם מההשוואה המופרזת של אגם קומו לטאהו, בולטת העובדה שטוויין, כמו תיירים אמריקאיים רבים אחריו, מתבונן בכל אתר מנקודת מבט אמריקאית, וליתר דיוק ממבט של המערב האמריקאי השבע והלא אינטלקטואלי.³⁰ בקטע מעניין מן המכתבים המקוריים ששלח טוויין לעיתון *Daily Alta California*³¹ כותב טוויין:

ארץ ישראל, הארץ המובטחת, רצועה קטנה של סלע מדבריות והרים, אינה שווה בשטחה למדינת מסצ'וסטס [...] ארץ ישראל, בה כל חלקת אדמה הראויה לעיבוד מוקפת על ידי הרים משלושה צדדים ומדבר מהצד הרביעי כדי שלא תוכל להימלט מרב שעמום.

29 מתוך פרק 20 ב- *Innocents Abroad*, תרגום ו"א.

30 ניתן לראות ב"אמריקניזציה" זו של ארץ הקודש חלק מתופעה כוללת באומנות האמריקאית במאה התשע עשרה שלפיה האמנות החזותית אינה על אודות טופוגרפיה או גאוגרפיה, אלא על אודות "תפיסת האני" של האומן, וכך נופי הארץ נהיו "אמריקאיים". תפיסה אומנותית זו משקפת את ההזדהות רבת השנים בין תפיסת הזהות העצמית הפרוטסטנטית-אמריקאית, ששורשיה במתיישבים הפוריטנים, ובין ארץ הקודש, ראו מחקרו המקיף של Davis J., וכן Shamir M., עמ' 29-60.

31 קטע זה אינו נכלל בספר ולקוח ממכתב מספר 34 שהתפרסם ב-5 בינואר 1868, ראו Twain M., "Letters".

זהו ביטוי קונקרטי וחד במיוחד להעמדה כוללת נחותה של ארץ ישראל בהשוואה לארה"ב.

נוסף על כך הן בתיאור הכינרת הן בתיאורים הדיכוטומיים של ונציה נקודת מבטו של טוויין משתנה ומתהפכת, ויחד עמה משתנים גם תיאורי הנופים. תיאוריו אינם בהכרח ראליסטיים, ובוודאי שאין הוא מתייחס לעצמו ברצינות יתר, כפי שמעידות לדעתי גוזמות הדיוג בתיאור אגם קומו. אולם הביקור בארץ הקודש מביא את טוויין להכרה שלמרות ההומור והציניות העולים מכל פרק עליו להתייחס אל הארץ באופן אחר: ראשית, עליו ללמוד את מלאכת הצמצום בהתייחסו לארץ ישראל:

כל מה שקלטתי על אודות ארץ ישראל נקלט בקנה מידה גדול מדי. כמה מהמושגים שלי היו מופרזים ביותר. הארץ נסתברה לי תמיד כארץ רחבת ידיים, כארצות הברית [...] עלי להתאמץ לצמצם את מושגי על ארץ ישראל למידות סבירות יותר.³²

ארץ ישראל מאפשרת לטוויין להכיל גם התבוננות מיסטית העומדת לכאורה בניגוד מוחלט לסגנונו ולאישיותו הקלילה. טוויין מעמיד כמשוואה זה בצד זה כיעור ויופי, יום ולילה, פיזי ומטפיזי. לשיטתו, הכינרת יפה בלילה כי החשיכה מונעת מהמתבונן לראות את הפיזי, ואז הוא מתמקד במטפיזי. אך בניגוד לוונציה, שבה הלילה מייצר בעיקר תיאורים רומנטיים, התייחסותו של טוויין לכינרת שונה:

ההיסטוריה והאסוציאציות שלה הם לדעתי עיקר חינה, והקסם שהם מעוררים קלוש הוא באורה החושפני של השמש [...] אולם בערב, חזקה על הנפש האדישה ביותר שאף היא תיכנע להשפעה החולמנית של אור ככוכבים שליו זה. מסורות המקום העתיקות עולות בזיכרונו [...] ואז מלביש דמיונו את כל המראות והקולות במעטה על טבעי.³³

ה. דיכוטומיה: הקול הנשגב מול הקול האירוני – הדי היסטוריה

בדומה לכך יש להבין את התיאור הקשה מאוד של הארץ החרבה שבו פתחנו, אותו תיאור שהצית את קולמוסם של כותבים מימין ומשמאל, ציונים ואנטי-ציונים כאחד. הקטע שהובא למעלה מסתיים במשפט: "ארץ ישראל אינה

32 עמ' 64; ראו התייחסות לנושא ה"צמצום" אצל Bridgman R., עמ' 24.

33 עמ' 86.

שייכת עוד לעולם החולין הזה. מקודשת היא לשירה ולמסורת – היא ארץ החלומות".³⁴

לכאורה ניתן להסיק שנקודת מבט מטפיסית פנימית, רצינית, החותמת בדרך כלל את התיאור, מייצבת את אפשרויות המשחק הפרשני. אולם עיון במספר אפיזודות נוספות מסיטה שוב את הדיון לכיוון אחר. בפרק ז, לאחר ימים רבים של מסע, מגיעים "עולי הרגל" לכינרת, רוחצים בה ומייחלים לרגע שתזדמן להם ספינה שבה יוכלו להפליג במטרה לשחזר את הפלגת השליחים הנוצריים הקדומים. בהומור וסרקזם האופייניים לו, מתאר טוויין כיצד **בדיבור** מוכנים "עולי הרגל" להקריב מיליוני דולרים ובלבד שיחוו חוויה דתית זו, אך למעשה, משנקרית להם סירה, הם מוותרים על ההפלגה בגלל וכוח על דולר אחד.³⁵

לאחר חודשיים, כמעט לקראת סוף המסע, מחליטים עולי הרגל ש"לא נותר עוד דבר לראות בירושלים",³⁶ ועולה הצעה לנסוע לירדן דרך יריחו וים המלח. אולם חיש מהר נפוצה שמועה, שבדואים תקפו מקצת מהתיירים שהיו ליד הירדן, ואלו האחרונים נחלצו בעור שיניהם ונמלטו לירושלים תוך לחימה אמיצה וקור רוח. אולם אנשי החבורה בפחזותם מתגדרים באומץ לב, מצהירים כי אינם יראים אף "ממיליון בדואים", ויוצאים לדרך בלוויית שני שומרי ראש ערבים. כשמתרעים שומרי הראש על התקפה צפויה מצד הבדואים, מתמלאים הטיילים רהב בנוגע לאשר יעוללו לבדואים כשייתקלו בהם, וטוויין מציג בפרוטרוט את להגם, הכולל אף הצעות קניבליות ואחרות. לבסוף מסתבר שכל פרשת ההתקפה בבקעת הירדן נבדתה בתיאום עם שומרי הראש הערבים, שהתחלקו בבקשיש שנסחט בעת סכנה. כאשר מגיעים הטיילים לבסוף לים המלח, לעגו של טוויין אינו מופנה לריחו של הים שממנו חשש, כי אם לריחם של חבריו למסע.³⁷

המסקנה העולה מהיבטים אלו של הטקסט היא שלמרות ש"מסע התענוגות" הוא ספר מסע, המתאר נופים גאוגרפיים, טופוגרפיים, והיסטוריים, הרי שעבור טוויין הסביבה האנושית של חבריו למסע והדינאמיקה הנוצרת בקבוצה חשובה לא פחות, ואולי אף יותר, מהסביבה הפיזית שבתוכה מתנהל המסע. טוויין איננו

34 עמ' 163.

35 עמ' 73.

36 עמ' 146.

37 עמ' 152–153.

חוסך את שבטו מחבריו למסע ואינו גולש לרומנטיקה מזויפת. בשנינות ובעוקצנות האופייניות לו הוא לועג לאמריקאים על קמצנותם, על כך שהם גונבים מזכרות ממקומות קדושים שבהם הם מבקרים, על אומץ הלב שהם מפגינים במילים בלבד ועל חוסר יכולתם להגיע לאותן תובנות שהוא מגיע אליהן. הוא לועג לזיוף, לצביעות ולשטחיות האמריקאית ככל האפשר, כפי שמעידות האפיזודות בכינרת ובמדבר יהודה. מהיבט זה מסע התענוגות לארץ הקודש הוא אכן ספר מצחיק, שנון, רווי הומור וביקורת שעדיין נחשב לאחד מספרי המסע המוצלחים שנכתבו אי פעם.

אולם עיון נוסף מעלה כי גם במוטיב הרציני בספר, אותם הגיגים מטפיזיים העומדים בסתירה לכתיבה ההומוריסטית של טוויין, כוונתו לטלטל את הקורא, לחייבו לבחון כל דבר שנית ולהפוך את סדרי חשיבתו. ניתן להסיק לכאורה שבספר שני פנים, שתי מנגינות, הפן הסטירי-אירוני, הבולט בתיאורי הדמויות והאתרים המשמימים והפן הרציני המכיל את ההגיגים המטפיזיים ומקצת מתיאורי הנוף ה"טופוגרפיים" והרמיזות ההיסטוריות. זוהי פרשנות אפשרית אך אינה מספקת.

לדעתי ההד ההיסטורי העולה מן הטקסט מכוון לתעתע בקורא ולגעת בשורשי הזהות של הקורא האמריקאי הנוגעים לדימוי העצמי שלו וליחסו להיסטוריה ולמסורת. כבר ציינו קודם כי בהקשר התרבותי האמריקאי המינוח צליין (pilgrim) מסמן את "ראשית ההיסטוריה" של העם האמריקאי. טיילו של טוויין קרואים באירוניה צליינים, לא רק בשל הקונוטציה הדתית של מילה זו, אלא בעיקר בשל ההקשר התרבותי-היסטורי. למרות ההיסטוריה הקצרה שלהם והיעדר מסורת רבת שנים, מגיעים ה"צליינים" לאירופה ולארץ הקודש בהרגשת אדנות. בהקשר זה, הקול הנשגב העולה מן הקטעים שבהם מציע טוויין להתעלם מהחיצוניות המכוערת והשוממה של ארץ הקודש ובמקומה לפנות לדמיון המגלה בה את ההיסטורי ואת הנצחי אינו קול הרצינות והמיסטיקה, שכן מהות כתיבתו של טוויין סותרת קול מעין זה. לדעתי הקול הנשגב משמש אמצעי נוסף לביקורת וללגלוג על היעדר ההיסטוריה והתרבות אצל בני עמו שלו.

ניתן לראות את השימוש הסטירי שעושה טוויין בקול ההגותי-מיסטי הנשגב בשתי הדוגמות שלהלן: בביקור בשכם נפגשת החבורה בשומרונים, וטוויין מתפעל מיכולתם לשמור על מסורת גם בהיותם מיעוט קטן: "מי אנו כי נדבר על משפחה וייחוס? נסיכים ורוזנים מתהדרים בייחוס שניתן להתחקות על שורשיו

לנבכי מאות שנים בעבר. במה נחשב מעט-מזעיר זה בעיני קומץ משפחות-ראשונים אלו בשכם, היכולים לנקוב נכונה בשמות אבותיהם לנבכי אלפי שנים".³⁸ בקטע אחר מתאר טוויין מפגש עם דמותו של היהודי הנודד. דמות מיתולוגית זו הופכת בלשונו הלעגנית של טוויין ל"תייר האולטימטיבי". אך טוויין, בניגוד למקובל במסורת הנוצרית, אינו לועג ליהודי, להפך היהודי מייצג את ההיסטוריה והתרבות בנות אלפי השנים שאותן ניסו צוררים רבים להשמיד ללא הצלחה. באמצעות דמותו של היהודי הנודד לועג טוויין לבני החבורה, ולתרבות החומר, לצרכנות ולקדמה הטכנולוגית המדומה שאותה הם מייצגים: הנוסע הוותיק [דהיינו, היהודי הנודד המיתולוגי] רחוק עתה מרחק רב מאתנו בנדודיו. כמה היה מחייך למראה חבורה של פתאים כמונו השועטים ברחבי העולם, מעמידים פני חכמים, ומדמים בנפשם כי גילו חדשות ונצורות על אודותינו! בלי ספק רוחש הוא בוז עמוק לחמורים הנבערים והשאננים המתרוצצים ברחבי העולם בעידן הרכבות הזה ולזאת יקראו נסיעה.³⁹

המסקנה העולה מעיון זה היא כי הן התיאורים הקשים ה"מדבריים", שבהם משמש המדבר כסמל לארץ בשימונה העומדת בניגוד לשפע המטריאליסטי המדומה, והן התיאורים הרציניים, הגותיים, משרתים את מטרתו המרכזית של טוויין, הבעת אכזבה, לעג, אירוניה וסטירה כלפי עמיתיו למסע.

הספר מסתיים במכתב שכתב טוויין לעורך ההארלד בניו יורק, מכתב המסכם את המסע ומתייחס לתפאורה האנושית: "תם מסע עולי הרגל הגדול. שלום לו [...], הנה מרגע שחזרתי טובים בעיני הדברים אשר היו לי לזרא רק אתמול, ומעתה ואילך אוכל ללגלג על כל בני החבורה, מבלי להלבין את פניהם".⁴⁰

במסע הרצאות לקידום מכירות הספר שאותו ערך טוויין בערים במערב ארה"ב לפני פרסום ספרו, נהג לתת הרצאה שזכתה לפופולאריות רבה והמבוססת על האירועים המתוארים בספר: כותרת ההרצאה "The American

38 עמ' 118-119.

39 עמ' 139; עוד על יחסו של טוויין ליהודים ועל היבטים צרכניים קפיטליסטיים בתיאור המסע, על המסע כ"מוצר צריכה" (commodity) ראו H. Obenzinger, במיוחד פרק 16, עמ' 262-273. Obenzinger גם מתייחס למפגש של טוויין עם תיאודור הרצל בפאריס ב-1894, ומציין כי הווינאים ראו בטוויין יהודי, וכינו אותו "היהודי מרק טוויין".

40 עמ' 191.

"Vandal Abroad" (הפרא: הברברי האמריקאי בחו"ל),⁴¹ מעידה יותר מכל לאן כוונה עדשת הצילום של טוויין הצעיר, כשנופי הארץ משמשים אך רקע לתמונת תקריב שבמרכזה – דמות האמריקאי המכוער.

לסיכום, המדבר, אותו "ישימון צחיח וקודר", הוא לדעתי גם מטפורה לקריאה הרצינית מדי לטעמי, שאותה מנסים קוראים בעלי אגידה אדיאלוגית מכל סוג שהוא לכפות על הספר. טוויין לא נמצא שם עמם. בסגנונו השנון, הוא מחייה את הישימון בתיאוריו הקולחים, המצחיקים והאירוניים, כשנקודת מבטו מתמקדת ב"צליינים" או ב"ונדלים" התמימים. הנושא העיקרי במאמרו של טוויין הוא המטיילים והתייחסותם לארץ, לעצמם ולערכים האמריקאים, ולכן נקודת מבטו מתמקדת במ ולא בנוף, שהוא נושא התיזות של האידאולוגים שגייסו את טוויין איש איש לצדו הוא.

היטיב לכתוב מבקר ההראלד הניו יורקי בסקירת הספר עם צאתו לאור: "חובה לקרוא את התמימים בחו"ל על מנת ליהנות הנאה צרופה. זהו נווה מדבר, במדבר של יצירות על טיילות ותיירות בהן אנו מוצפים בימים אלו."⁴² מבקר אחר בעיתון Overland Monthly שיצא בינואר 1870 מתאר את הספר במילים אלו: an Indian spring in an alkaline literary desert מעיין אינדיאני במדבר ספרותי.

לא בכדי השתמשו המבקרים הנכבדים במטפורה זו.⁴³

41 "The American Vandal Abroad," מוזכר באוסף של ביקורות על הספר שהתפרסמו בסמוך ליציאתו לאור, נמצא במאגר האלקטרוני של ספריית אוניברסיטת וירג'יניה: "Paragraphs of Notices of this Book,"

42 New York Herald, University of Virginia Library, Electronic Text Center, <http://etext.lib.virginia.edu/railton/innocent/blurbs.html> (18 Feb. 2007).

43 Overland Monthly [unsigned; Bret Harte] 1870: January, University of Virginia Library, Electronic Text Center, <http://etext.lib.virginia.edu/railton/innocent/overland.html> (18 Feb. 2007).

ביבליוגראפיה

- בן-נון, יואל. " שיר מזמור ליום עצמאותנו". אתר כיפה, <http://www.kipa.co.il/jew/show.asp?id=5509> (18 בפברואר 2007).
- ברגמן, משה. "דבר תורה, מצורע בהר בחוקותי, הסוכנות היהודית לארץ ישראל", <http://www.jafi.org.il/education/torani/shlichim/behar.html>, (18 בפברואר 2007).
- גלילי, זאב. "המפה הגדולה של הארץ הריקה". היגיון בשיגעון, דיוקן, מוסף השבת של "מקור ראשון". (ל' בתשרי תשס"ה). עמ' 4-5.
- הנ"ל. "אוצר התצלומים של Palestine הריקה". היגיון בשיגעון, דיוקן, מוסף השבת של "מקור ראשון". (י"ד בחשוון תשס"ה). עמ' 4-5.
- וילנאי, זאב (תשמ"ה). "טוין מרק", אריאל, אנציקלופדיה לידיעת ארץ ישראל. כרך חוקרים ותיירים. תל אביב: עם-עובד. טור' 338-343.
- חבר, חנן (תשס"ז). אל החוף המקווה: היס בתרבות העברית ובספרות העברית המודרנית. ירושלים: מכון ון ליר והוצאת הקיבוץ המאוחד.
- חקק, הרצל ובלפור. "על דעת המקום והזמן", אימאגו – כתב עת בנושאי תרבות ותוכן, <http://www.e-ma go.co.il/Editor/bikoret-406.htm> (18 בפברואר 2007).
- טוויין, מרק (1999). מסע תענוגות לארץ הקודש. תרגום ארנון בן נחום. ירושלים: אריאל.
- טל, אלון (2006). הסביבה בישראל. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- טריסטראם, הנרי בייקר (1977). מסע בארץ ישראל לחקר חיי הארץ וטבעה, יומן 1863. ירושלים: מוסד ביאליק.
- מכון חלקת השדה, אלון מורה.
- <http://www.shechem.org/machon/hcontent.html> (18 בפברואר 2007).
- פורת, חנן. "הדור האחרון", מעט מן האור, כ"ד באלול התשס"ד.
- ציפר, בני. "קוטרים לא מתים". הארץ: מסעות, 25.3.05. י"ד באדר ב' תשס"ה. עמ' 14-20.
- רוזובסקי, ניצה (1987). "מרק טוויין בארץ הקודש", א' שילר (עורך). ספר זאב וילנאי, ב. ירושלים: אריאל.
- שחם, יואב. "מדינת ישראל: 'אסף ה' את חרפתי' או שמא 'יוסף ה' לי בן אחר?'". דף קשר ישיבת הר עציון, אלון שבות,

- (18 בפברואר 2007) <http://www.etzion.org.il/dk/1to899/806mamar.htm>
 שפנייר, יוסי ורוזנסון, ישראל (תשס"ד). מקורות ארץ, מורשת ישראל בשדה,
 מאמרים מקורות ופעילויות. ירושלים: אגודת המדרשות ליהדות והחברה
 להגנת הטבע.
- Abu-Lughod, Ibrahim, Heacock Roger, Nashef Khaled . Editors. *The Landscape of Palestine: Equivocal Poetry*. Birzeit: Birzeit University Publications. 1999.
- Ben-Arieh, Yehoshua & Moshe Davis. Editors. *Jerusalem in the Mind of the Western World, 1800-1948: With Eyes Toward Zion – V*. Westport, CT: Praeger Publishers, 1997.
- Bridgman, Richard. *Traveling in Mark Twain*. Berkeley: University of California Press, 1987.
- Davis, John. *The Landscape of Belief: Encountering the Holy Land in Nineteenth-Century American Art and Culture*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Dershowitz, Alan . *The Case for Israel*. Hoboken, N.J. : John Wiley & Sons, 2003.
- Dershowitz, Alan . "Alan Der showitz Speaks on His *The Case for Israel*." (21 Oct. 2003). UCLA International Institute .
<http://www.international.ucla.edu/article.asp?parentid=5071>
 (18, Feb, 2007).
- Finkelstein, Norman G. Image and Reality of the Israel-Palestine Conflict . London: Verso, 1995.
- Ganzel, Dewey. *Mark Twain Abroad: The Cruise of the "Quaker City"*. Chicago and London: University of Chicago Press, 1968.
- Langdon, D. George. Pilgrim Colony; A History of New Plymouth 1620-1691. New Haven: Yale University Press, 1966.
- McKeithan, Daniel Morley. Ed. *Traveling with the Innocents Abroad: Mark Twain's Original Reports from Europe and the Holy Land* . Norman : University of Oklahoma Press, 1958.
- Morris, Benny. Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-2001. N.Y.: Vintage, 1999.

- Obenzinger, Hilton. *American Palestine: Melville, Twain and the Holy Land Mania*. Princeton, N.J. Princeton University Press, 1999.
- Rogers, Lynne. "Literary Snapshots." In Abu-Lughod, Ibrahim, et al (Eds.), *The Landscape of Palestine: Equivocal Poetry*. Birzeit, Palestine: Birzeit University Publications, 1999, pp. 162-171.
- Said, Edward. "Palestine, Memory, Invention and Space". In Abu-Lughod, Ibrahim, et al (Eds.), *The Landscape of Palestine: Equivocal Poetry*. Birzeit, Palestine: Birzeit University Publications, 1999, pp. 3–20.
- Shadur, Joseph. *Young Travelers to Jerusalem : The Holy Land in American and English Juvenile Literature 1785-1940*. Ramat Gan: Bar Ilan University, 1999.
- Shamir, Milette. "Our Jerusalem": Americans in the Holy Land and Protestant Narratives of National Entitlement". *American Quarterly*. 55: 1. March 2003. pp.29–60.
- Stratton, Eugene Aubrey. *Plymouth Colony: Its History and Its People, 1620–1691*. Salt Lake City, Utah: Ancestry Publishing , 1986.
- Tal, Alon. "To Make a Desert Bloom: Seeking Sustainability for the Israeli Agricultural Adventure". (9 Sep. 2005). Colloquium , Yale University, Program in Agrarian Studies.
<http://www.yale.edu/agrarianstudies/papers/01desertbloom.pdf>
(18 Feb 2007).
- Tracy, Kathleen. *Plymouth Colony: The Pilgrims Settle in New England*. Hockessin, Del. : Mitchell Lane Publishers, 2007.
- Twain, Mark. *Innocents Abroad, or the New Pilgrims' Progress*. New York: Random House, 2003.
- Twain , Mark. "Letters to Daily Alta California". University of Virginia Library: Electronic Text Center.
<http://etext.lib.virginia.edu/railton/innocent/altahome.html>
(18 Feb 2007).

University of Virginia Library: Electronic Text Center .

<http://etext.lib.virginia.edu/>. (18 Feb 2007).

נספח

מפת מסעה של הקוייקר סיטי. יש לשים לב כי המסע לארץ הקודש מהווה מרכיב קטן, גם אם משמעותי, במסלול כולו.

מקור: מאגר אלקטרוני, ספרית אוניוורסיטי וירג'יניה,

18) <http://etext.virginia.edu/railton/innocent/webmap.htm> בפרוואר

(2007).

